

OBNOVENIE PÔSOBNOSTI VOJENSKEJ SPRÁVY A REALIZÁCIA BRANNÉHO ZÁKONA NA INKORPOROVANOM ÚZEMÍ SEVERNÉHO SPIŠA V ROKOCH 1939 – 1942

EDUARD LAINCZ

LAINCZ, E.: Renewal of the Operation of the Military Administration and Implementation of the Military Service Act in the Incorporated Territory of Northern Spiš in 1939 – 1942. *Vojenská história*, 3, 17, 2013, pp 64-76, Bratislava.

The study deals with several military aspects of the Slovak authorities' integration efforts towards population in the Northern Spiš territory, which was incorporated in the Slovak Republic after the German-Polish war in the fall of 1939. The author's attention concentrates on two specific problems. The first is the effort of the army authorities to solve the question of returning the relevant Polish prisoners of war to the incorporated territory. The second one is the question of inclusion of the recruits from this territory in the military units of the Slovak Army. The study is based on the original archival research and therefore represents a certain progression in knowledge compared to the works published previously.

Military History. Slovakia. World War Two. Military Administration and Implementation of the Military Service Act in the Territory of Northern Spiš in 1939-1942.

Spiš je región, ktorý sa rozprestiera na území dvoch krajín – Slovenska a Poľska. A práve severozápadné územie slovenskej časti Spiša¹ sa stalo v prvej polovici 20. storočia viackrát predmetom hraničných sporov medzi týmito susednými štátmi. Teritoriálne spory mali negatívny dopad predovšetkým na miestne goralské obyvateľstvo, ktoré sa nedobrovoľne dostalo v roku 1920 na základe rozhodnutia Konferencie veľvyslancov² z novovybudovanej Československej republiky pod správu orgánov poľskej štátnej moci na devätnásť rokov.³

¹ Konkrétne ide o tieto obce: Čierna Hora, Durštín, Fridman s osadou Falštín, Jurgov, Kacvín, Krompachy, Lapšanka, Nedeca, Nižné Lapše, Nová Bela, Repiská, Tribš, Vyšné Lapše.

² Súčasťou Poľska sa okrem 14 obcí severného Spiša stalo aj týchto 13 hornooravských obcí: Bukovina – Podsklie, Chyžné, Jablonka, Pekelník, Srnie, Podvlek, Harkabúz, Vyšná a Nižná Zubrica, Oravka, Suchá Hora, Hladovka a časť obce Nižná Lípica.

³ Najkomplexnejšie otázku severného Spiša v medzivojnovom období spracovala historička Milica Majeriková – Molitoris. Pozri: MAJERÍKOVÁ, Milica. *Vojna o Spiš. Spiš v politike Poľska v medzivojnovom období v kontexte česko-slovensko-poľských vzťahov*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2007, s. 45-91. ISBN 978-83-7490-093-5.

Následkom poľskej expanzívnej politiky voči Československu nastala zmena hraníc na území severného Slovenska aj po Mníchovskej dohode. Varšava vystúpila 1. novembra 1938 s maximalistickou požiadavkou teritoriálneho rozšírenia na území Kysúc, Oravy a Spiša. Nové hranice mala vytýčiť spoločná československo-poľská delimitačná komisia⁴. Rokovania delimitačnej komisie sa začali 16. novembra v Žiline. Stanovenie nových hraníc bolo sprevádzané mohutnými demonštráciami miestneho obyvateľstva proti pripojeniu k Poľsku. Rokovania komisie sa napokon uzatvorili 1. decembra v Zakopanem, kde bol aj podpísaný záverečný protokol. K Poľsku boli pripojené obce Svrčinovec, Čierne, Skalité (okres Čadca), Javorina (okres Kežmarok), Suchá Hora, Hladovka (okres Trstená), Lesnica (okres Spišská Stará Ves). Slovensko tak stratilo 226 km² územia a 4 280 obyvateľov.⁵

Opätovná zmena príslušnosti tohto územia sa realizovala na základe revízie hraníc na začiatku druhej svetovej vojny. Po spoluúčasti slovenskej armády na útoku Nemecka voči Poľsku bola táto oblasť Spiša právne pripojená na konci roku 1939 už nie k Československej republike, ale k samostatnej Slovenskej republike.⁶ Inkorporované tak boli územia okupované Poľskom od roku 1938, a taktiež obce na severnom Spiši a hornej Orave, ktoré Poľsko získalo v roku 1920 a 1924 z územia Československa.⁷

Aj keď oficiálne inkorporovanie územia severného Spiša prebehlo až koncom roka, činnosť slovenských orgánov a armády sa začala už začiatkom septembra. Začalo sa s integráciou tohto územia do Slovenskej republiky a odstránením výsledkov medzivojnového polonizačného⁸ tlaku na miestnych obyvateľov. Táto snaha sa vyvinula vo viacerých oblastiach každodenného života – náboženstvo (slovenské bohoslužby, slovenská náboženská literatúra, slovenskí kňazi), kultúra (prednášky, výlety po Slovensku, slávnostné manifestácie), školstvo (budovanie slovenských knižníc, budovanie škôl a zväčšenie počtu slovenských tried), hospodárstvo (séria príspevkov, materiálna pomoc, zásobovanie, budovanie infraštruktúry) a spolková činnosť (Spolok Svätého Vojtecha, Slovenská Liga, Matica Slo-

⁴ Slovenská vláda menovala následne 8. novembra do tejto komisie ako predsedu Dr. Františka Hrušovského a členov: Dr. Ladislava Hlaváčka, Ing. Jána Slávika, mjr. gen. št. Štefana Jurecha, Pavla Čarnogurského a Milana Poláka. Pôvodne sa mala delimitačných prác zúčastniť aj dvojica Anton Granatier a Dr. Ivan Krno, no napokon ani jeden z nich do rokovania nezasiahol.

⁵ Bližšie k činnosti delimitačnej komisie pozri: ŠIMONČIČ, Jozef. Denník Dr. Františka Hrušovského, predsedu delimitačnej komisie československo-poľskej v roku 1938. In *Studia historica Tyrnaviensia III*. Trnava : FF TT, 2003, s. 305-332. ISBN 80-89074-634; SNA Bratislava, f. Anton Granatier, šk. 4, č. 166, Predbežná zpráva o hraničných otázkach poľsko-československých, s. 4.; JAKUBEC, Pavol. Septembrová kríza 1938 a delimitácia Československo-poľskej hranice v okolí Javoriny. In *Z minulosti Spiša XV*, 2007, s. 163-192. ISBN 978-80-969456-2-7.

⁶ Na základe dohody medzi Nemeckom a Slovenskou republikou v Berlíne sa tieto územia oficiálne 21. novembra 1939 opätovne pripojili k Slovenskej republike. Ústavný zákon 325/1939 Sl. z. o inkorporácii tohto územia bol schválený 22. decembra 1939. Bližšie k právnej stránke inkorporácie CIAĞWA, Józef. Slovenský právny systém na severnom Spiši v rokoch 1939 – 1945. In *Terra Scepusiensis*. Levoča - Wrocław : Kľaštorisko n. o., 2003, s. 927-937. ISBN 80-7114-457-6.

⁷ ŽUDEL, Juraj. Utváranie hraníc Slovenska. In *Slovenská archivistika*, XXX, č. 2, 1995, s. 222-234. ISSN 0231-6722.; MELNÍKOVÁ, Marta – VRABCOVÁ, Eva. Utváranie severných hraníc Slovenska v 20. storočí. In *Slovenská archivistika*, XXXI, č. 2, 1996, s. 16-26. ISSN 0231-6722.

⁸ Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA Bratislava), fond (ďalej f.) Ministerstvo vnútra 1938 – 1945 (ďalej MV), šk. 13, č. 5594/39 prez.; č. 82.365/1938 prez.; č. 3070/1938; č. 12.740/1939 prez.; č. 88.090/1938.; Na popoľštení Spiša v medzivojnovom období sa podieľalo skoro 30 poľských organizácií. Pozri: MAJERÍKOVÁ, ref. 2, s. 45-91, 119-129.

venská, Živena) na prinavrátanom území severného Spiša.⁹ Osvetovej činnosti na severnom Spiši sa venoval predovšetkým okresný veliteľ Hlinkovej gardy v Spišskej Starej Vsi Július Kolbenheyer, ktorý na základe organizovania výjazdov do prinavrátaných spišských obcí, konaním prednášok a zakladaním miestnych veliteľstiev HG a Hlinkovej mládeže chcel podporiť prehĺbenie slovenského národného povedomia.¹⁰ Štátne orgány tak postupne prebrali a obsadili mladí slovenskí úradníci, učitelia, kňazi a žandári, ktorí tiež prispeli ku konsolidácii pomerov na tomto území.¹¹ Vďaka týmto akciám sa pri sčítaní obyvateľstva v roku 1940 až 99 % obyvateľstva prihlásilo k slovenskej národnosti.¹² Starosti však naďalej robila najmä mládež, ktorá bola vychovaná v poľskom duchu, a preto ich slovenské národné cítenie bolo oslabené.¹³

Vojenski zajatci z inkorporovaného územia v rokoch 1939 – 1941

Prvou snahou o integráciu prinavrátaného územia severného Spiša k Slovenskej republike v rámci armády bola snaha armádných orgánov o vyriešenie otázky návratu zajatcov z tohto územia. Išlo o reemigráciu vojakov, ktorí bojovali v poľskej armáde, počas nemecko-poľského konfliktu v septembri 1939. Časť z nich bola zajatá a dostala sa neskôr do nemeckých zajateckých táborov, niektorí sa dostali do zajatia sovietskej armády alebo sa ako zajatci nachádzali na území Slovenska.

Prví zajatci z poľskej armády boli už od 4. septembra 1939 sústredovaní v zajateckom tábore v Ružomberku, ktorý viedol ako veliteľ npor. Arpád Lucinkievicz. Zajatecký tábor bol podľa úradného hlásenia „*vedený podľa predpisov koncentračného tábora, avšak s ohľadom na dosiahnutie vytyčeného cieľa, jednalo sa so zajatcami ako s budúcimi našimi občanmi*“.¹⁴

Do tábora bolo v období od 4. do 8. septembra prevzatých 550 mužov a 1 žena. Zloženie zajatcov bolo pestré. Prevažne sa tam nachádzali rodáci z hornej Oravy. Medzi zajatými vojakmi bolo aj sedem Židov¹⁵, sedem Poliakov a jeden muž z Ružomberka, ktorý sa chcel pridať k légiiam vytvárajúcim sa na území Poľska¹⁶. O stravovanie v tábore sa staral Červený kríž v Ružomberku. Keďže množstvo zajatcov v tábore neúmerne stúplo až na 551, bolo

⁹ LAINCZ, Eduard. Politicko-spoločenské pomery na inkorporovanom území severného Spiša v rokoch 1939-1945. In *Almanach Slováci v Poľsku XIII*, Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2012, s. 125-140. ISSN 1233-0205.; MAJERIKOVÁ, Milica. Školstvo, kultúra a náboženské pomery na inkorporovanom území Spiša 1939 – 1945. In *Život v Slovenskej republike. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010, s. 230-244. ISBN 978-80-89335-37-4.

¹⁰ VHA Bratislava, f. 53, šk. 12, č. j. 741/HS HG/1939; č. j. 1239/ HS HG/1939.

¹¹ SNA Bratislava, f. Ústredňa štátnej bezpečnosti 209 (ďalej ÚŠB), šk. 286, inv. č. 5, č. 69/ŠB/1941.

¹² SNA Bratislava, f. ÚŠB, šk. 386, inv. č. 5, š. 38/1942 ŠB.

¹³ SNA Bratislava, f. MV, šk. 75, č. 16844/40.; SNA Bratislava, f. Úrad Predsedníctva vlády, šk. 30, č. 8639/39.

¹⁴ SNA Bratislava, f. MV, šk. 23, z. č. 20133/1939.

¹⁵ Po zrušení zajateckého tábora v Ružomberku boli odtransportovaní do Nemecka. Pozri: SNA Bratislava, f. MV 1938 – 1945, šk. 23, z. č. 20133/1939.

¹⁶ Išlo o Českú a Slovenskú légiiu, oficiálne zriadenú dekrétom poľského prezidenta Ignacyho Moścického z 3. 9. 1939. Bližšie k tejto problematike FRIEDL, Jiří. *Na jedné frontě. Vztahy československé a polské armády (Polskie sily zbrojne) za druhé světové války*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2005, s. 103-126. ISBN 80-7285-061-X.

9. septembra rozhodnuté, že zajatci pochádzajúci zo slovenského územia budú postupne od nasledujúceho dňa prepustení.¹⁷ Transporty sa začali za asistencie Hlinkovej gardy (ďalej HG) 10. septembra, keď boli na slávnostne vyzdobených nákladných autách prevezení zajatci do rodných obcí. Návrat zajatcov mal manifestačný ráz.¹⁸ V každej obci sa rozlúčili so zajatcami krátkym prejavom, zaspievala sa národná hymna a rozdali sa obrázky Andreja Hlinku a Jozefa Tisa.¹⁹ Zajatecký tábor bol nakoniec 13. septembra 1939 zatvorený. Dovedna náklady na chod tohto tábora činili sumu 16 517, 15 Ks.²⁰

O celkovej situácii ohľadom zajatcov z inkorporovaného územia v tejto dobe vypovedá hlásenie okresného veliteľa HG v Spišskej Starej Vsi z 10. októbra 1939: „Z oslobodeného územia je ešte veľa príslušníkov býv. poľskej armády v zajatí, medzi ktorými sú mnohí naši Slováci. Niektorých týchto sme zistili, že v ktorých táboroch zajateckých sa nachádzajú a na žiadosť cestou úradov sa aj vrátili. Jedna sa však ešte o niekoľko desiatok nešťastníkov nášho štátu z obcí: Nedeca, Kacvin, Fridman, Krempachy, Nová Bela, Nižné Lapše, Vyšné Lapše, Durštín, Tribš a Lapšanka. Prosíme, aby bolo učinene opatrenie u nemeckého vojenského veliteľstva pre prepustenie týchto zajatcov z patričných táborov.“²¹

Do nemeckých zajateckých táborov sa dostalo 586 Slovákov, ktorí boli príslušníkmi poľskej armády.²² Podnet na ich prepustenie vyšiel od ich príbuzných a predstaviteľov miestnych orgánov, ktorí sa obracali so žiadosťami na ich prepustenie na slovenskú vládu.²³ Miestne veliteľstvo HG v Jurgove sa 26. septembra 1939 obrátilo na MNO, aby „pomohlo otcom rodín, navrátiť sa z poľskej armády k svojim opusteným deťom. Zároveň prosí o návrat koni, ktoré boli odvedené do poľskej armády.“²⁴ Na Ministerstvo zahraničných vecí SR zaslali zoznam vojakov poľskej armády, ktorí boli obyvateľmi obcí pripojených k Slo-

¹⁷ Dvaja zajatci pred prepustením zomreli: vojak Ján Smiech z Pekelníka (následky zranenia po zásahu do brušnej dutiny) a civil Babel Butora z Chyžného (žalúdočný vred). Zomreli v ružomberskej krajskej nemocnici a boli pochovaní na cintoríne v Ružomberku. SNA Bratislava, f. MV 1938 – 1945, šk. 23, z. č. 20133/1939.

¹⁸ Tento manifestačný návrat zajatcov, ktorý okrajovo spomenul v článku Napravenie krivdy na ľudácky spôsob (*História*, 2001, č. 6, s. 15. ISSN 1335-8316) aj Igor Baka, vyvracia historik Peter Jašek v štúdiu *Postavenie brancov z inkorporovaného územia v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1945*. In *Nepokojná hranica, Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku*, 2010, s. 98. ISBN 978-83-7490-346-2. Odvoláva sa pritom na článok od Ľudomíra Molitorisa - *Ako Spišiáci bránili Nový Sacz (Spomienky Jakuba Palucha)*, ktorý bol uverejnený v časopise *Život* (2009, č. 9, s. 24-25. ISSN 0514-0188). Treba však poznamenať, že závery, ku ktorým dospel P. Jašek v spomínanej štúdiu, sú nesprávne. Po preskúmaní archívnych prameňov musíme dať za pravdu I. Bakovi, keďže P. Jašek nesprávne stotožnil septembrové prepustenie zajatcov zo zajateckého tábore v Ružomberku s decembrovým prepustením zajatcov z nemeckých táborov. Práve toto prepustenie zajatcov z decembra 1939 opisuje aj vo svojich spomienkach Jakub Palucha.

¹⁹ SNA Bratislava, f. MV 1938 – 1945, šk. 23, z. č. 20133/1939.

²⁰ Na úpravu ubytovacích priestorov sa vydalo 2862 Ks, strava 6 225,05 Ks, transporty 6 141, 10 Ks a výdavky na zástavy 1 289 Ks.

²¹ Vojenský historický archív Bratislava (ďalej VHA), f. 53, šk. 12, c. j. 1224/ HS HG/1939.

²² MOLITORIS, Ľudomír. 70. výročie vypuknutia II. svetovej vojny. In *Život*, 2009, č. 9, s. 24. ISSN 0514-0188.

²³ SNA Bratislava, f. Ministerstvo zahraničných vecí (ďalej MZV), šk. 157A, č. j. 50043/1940.; šk. 157B; SNA Bratislava, f. MV, šk. 23, z. č. 20470/1939.; Štátny archív v Levoči, pobočka Poprad, f. Okresný úrad Kežmarok, šk. 44, č. 1722 prez./1939.

²⁴ VHA Bratislava, f. 53, šk. 12, inv. č. 11, č. j. 1/1939.

venskej republiky. K zoznamu priložili aj žiadosť, aby MZV urobilo v tejto veci príslušné kroky. V zozname sa nachádzalo 106 vojakov a mená 9 majiteľov, ktorým boli odvedené kone poľskou armádou.²⁵

Slovenské orgány mali teda záujem o zajatcov z bývalej poľskej armády, ktorí mali domovskú príslušnosť na inkorporovanom území Spiša. Stávalo sa preto, že prepustení boli aj zajatci poľskej národnosti. Avšak v niektorých prípadoch alebo žiadostiach kritériom pri rokovaniach o zajatcoch bolo aj ich slovenská národnosť. Tieto rôzne prípady uvádzame aj v nasledujúcom texte.

Rokovania sa začali 7. novembra, keď náčelník štábu Hlavného vojenského veliteľstva mjr. gšt. Emil Novotný požiadal prostredníctvom nemeckej vojenskej misie v Bratislave nemeckú stranu o prepustenie zajatcov z nemecko-poľskej vojny, ktorí sú slovenskej národnosti a pochádzajú zo Spiša a Oravy.²⁶ Prostredníctvom MZV a MV sa začali postupne zhromažďovať zoznamy týchto zajatcov nachádzajúcich sa v nemeckých zajateckých táboroch.²⁷ Situácia sa vylepšila po podpísaní slovensko-nemeckej zmluvy z 21. novembra 1939 o pripojení územia Spiša a Oravy naspäť k Slovenskej republike. Hlavné veliteľstvo nemeckej branej moci 23. novembra na podnet hlavného veliteľstva pozemných vojsk sa obrátilo na slovenské vyslanectvo v Berlíne s ponukou na prepustenie zajatcov slovenskej národnosti, ktorí sa nachádzali v nemeckých zajateckých táboroch. Ich počet sa odhadoval na približne 100 mužov.²⁸ Prvý transport prepustených zajatcov išiel cez Devínsku Novú Ves až do Ružomberka so sprievodom 15 nemeckých vojakov. O tejto ceste informovalo MZV 16. decembra 1939 konzulát Slovenskej republiky vo Viedni.²⁹

Prednosta všeobecnej skupiny Hlavného vojenského veliteľstva ppl. del. Jozef Turanec informoval už 15. decembra Okresný úrad v Ružomberku, že 20. decembra prídu na ružomberškú železničnú stanicu zajatci poľskej armády, ktorí sú príslušní na prinavrátené územie. Stravu a ich ďalší transport mal zadovážiť okresný úrad. Náklady hradilo MV. Zaujímavosťou je, že MNO nemalo námietky proti tomu, aby si zajatci nechali svoju vojenskú uniformu poľskej armády. Brali ohľad na to, že zajatci pochádzali z najchudobnejších oblastí Slovenskej republiky. Jedinou podmienkou tohto ponechania bolo to, že vojenské čiapky s poľským odznakom museli odovzdať starostovia ich rodných obcí najbližšej žandárskej stanici.³⁰ Transport so zajatcami do Ružomberka napokon prišiel až 22. decembra 1939.³¹

O ceste bývalých zajatcov z Ružomberka nás informujú spomienky jedného zo zajatcov Jakuba Palacha z Krempách: „*Po spísaní našich údajov a obede Oravci išli domov a my, Spišiáci, sme sa dostali železnicou do Spišskej Belej. Po ceste do Spišskej Starej Vsi sme zastavili nákladne auto a ďalej sme šli pešo domov. V Krempachoch sme boli o 21.00 hodine.*“³²

Počet prepustených zajatcov sa v jednotlivých prameňoch odlišuje. Zatiaľ čo konzulát

²⁵ VHA Bratislava, f. 53, šk. 12, inv. č. 11, č. j. 152082/dôv.2. oddel. 1939.

²⁶ PEJS, Oldřich. Polští zajatci z války německo-polské na Slovensku. In *Vojenská historie*, 3, č. 1, 1999, s. 27. ISSN 1335-3314.

²⁷ SNA Bratislava, f. MZV, šk. 157A, č. j. 8902/1939.

²⁸ PEJS, ref. 26, s. 27.

²⁹ SNA Bratislava, f. MZV, šk. 157A, č. 51.923/1940.

³⁰ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany - Kabinet ministra, šk. 1, inv. č. 120, č. 116587/prac. odd. 1939.

³¹ PEJS, Oldřich. Slovenska diplomacie a váleční zajatci slovenské národnosti (1939 – 1942). In *Vojenská historie*, roč. 15, č. 3, 2011, s. 124. ISSN 1335-3314.

³² MOLITORIS, Ludomír. Ako Spišiáci bránili Nový Sacz (Spomienky Jakuba Palucha). In *Život*, 2009, č. 9, s. 25. ISSN 0514-0188.

SR vo Viedni vo svojej správe MZV uvádza 46 zajatcov³³, prednosta Hlavného vojenského veliteľstva spomína 80 až 90 zajatcov³⁴. V spomienkovej literatúre³⁵ sa uvádza dokonca len 38 mužov. My sa prikláňame k správe konzulátu SR vo Viedni, ktorý MZV v Bratislave oznámil, že počet prepustených zajatcov na Slovensko je 46. Tento údaj získali na základe telefonického rozhovoru s Armeekomandom 17, ktoré vykonávalo transport z nemeckých zajateckých táborov.

Nemecké orgány prepustili všetkých zajatcov, ktorí mali bydlisko na území Slovenska, nezávisle na tom, akú majú národnosť. Preto boli prepustení aj zajatci poľskej národnosti bývajúci na inkorporovanom území, ako napríklad bol Jan Mírka z Tribša.³⁶

O prepustenie ďalších zajatcov z nemeckých táborov sa pokúšal aj Alojz Miškovič³⁷, ktorý 8. januára 1940 poslal na Vyslanectvo SR v Berlíne zoznam 9 zajatcov z poľskej armády slovenskej národnosti, ktorí pochádzali z Jurgova, Repiska a Čiernej Hory.³⁸

V ďalšom priebehu až do 29. apríla 1940 bolo podľa zoznamu, ktorý poslal do Bratislavy vojenský atašé v Berlíne pplk. del. Benedikt Dúbravec, z Nemecka prepustených postupne na územie Slovenska 74 zajatcov slovenskej národnosti. Z prinavrátených spišských obcí bolo 30 zajatcov. Ďalších 186 zajatcov ostalo v nemeckých zajateckých táboroch, pretože sami neprejavili nijakú iniciatívu na prepustenie.³⁹

Nemecká branná moc 26. mája 1940 odovzdala posádkovému veliteľstvu v Ružomberku dvoch zajatcov: Cyprián Smrečák (Vyšná Lipnica) a Jozef Lukáš (Krempachy). Nasledujúci deň boli menovaní odoslaní do svojich domovských obcí prostredníctvom pešieho pluku 6.⁴⁰ Posádkové veliteľstvo v Ružomberku 4. júna 1940 prepustilo aj ďalších dvoch zajatcov príslušných na prinavrátené územie: Jozef Modlibowski (Nedeca – statkár na zámku) a Kajetán Lawrenc (Nižné Lapše – finančný strážca). Zaujímavosťou je, že títo zajatci mali v zozname prepustených uvedenú poľskú národnosť.⁴¹

O návrat ďalších zajatcov sa pokúšali ministerstvá SR aj v ďalšom období. Okresný úrad v Spišskej Starej Vsi zaslal 1. júla 1940 zoznam slovenských zajatcov v nemeckých táboroch Ústrední štátnej bezpečnosti, ktorá ho poslala MNO. To nakoniec vypracovalo pre MZV celkový zoznam zajatcov, ktorí sa nachádzali ešte na území Nemecka. Ich počet bol 82 mužov, z ktorých 36 vojaci sa narodili v inkorporovaných spišských obciach. U ďalších 11 nebolo známe miesto ich pobytu, preto sa mohli nachádzať naďalej v zajateckých táboroch na území Nemecka, ZSSR, Maďarska⁴², Rumunska a Juhoslávie. Medzi nimi sa nachádzali ešte traja zajatci z Jurgova a Fridmana. Dovedna sa ešte v zajatí nachá-

³³ SNA Bratislava, f. MZV, šk. 157A, č. 51.923/1940.

³⁴ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany - Kabinet ministra, šk. 1, inv. č. 120, č. 116587/prac. odd. 1939.

³⁵ MOLITORIS, Ako, ref. 18, s. 25.

³⁶ Tamže.

³⁷ Bol rodákom z Jurgova, absolventom duchovného seminára v Spišskej Kapitule, kde prijal 29. 6. 1925 kňazskú vysviacku. Neskôr pôsobil ako profesor čsl. jazyka a literatúry na Rímskokatolíckom učiteľskom ústave v Spišskej Kapitule. V rokoch 1939 – 1944 pôsobil ako vedecký pracovník Vedeckej spoločnosti pre zahraničných Slovákov v Bratislave a bol aj vládny poradcom pre Spiš a Oravu.

³⁸ SNA Bratislava, f. A. Miškovič, šk. 1, inv. č. 75.

³⁹ SNA Bratislava, f. MZV, šk. 157A, č. 51.923/II - 1940.

⁴⁰ VHA Bratislava, f. 55, šk. 51, 55 – 51 – 2, č. 103.780/dôv. 16. oddel. 1940.

⁴¹ VHA Bratislava, f. 55, šk. 51, 55 – 51 – 2, č. 623/dôv. 1940.

⁴² Takýmto prípadom bol rodák z Jurgova Ondrej Pľučinský, ktorý bol v maďarskom zajateckom tábore Érsekújvár Lengyel Tábor. Pozri: SNA Bratislava, f. MZV, šk. 160, z. č. 55.051/II – 1940.

dzalo 39 vojakov z prinavrátených spišských obcí. Tento zoznam bol predložený na MZV 11. novembra 1940.⁴³ Prepustenie týchto zajatcov sa malo konať už len individuálne, pretože Nemci vyhlásili existenciu Poľska, ako štátu, za minulosť. Preto aj poľskí zajatci nemohli byť legitímne považovaní za vojnových zajatcov, na ktorých sa sťahovala Ženevská zmluva. Začali sa preto využívať ako civilná pracovná sila.⁴⁴

Koncom apríla 1940 začalo MZV prostredníctvom vyslanectva v Moskve riešiť prepustenie poľských zajatcov, ktorí boli príslušní na inkorporované územie, zo sovietskych zajateckých táborov. Pri sovietskych úradoch za ich prepustenie po celý rok intervenovali najmä vyslanec v Moskve Fraňo Tiso a prvý tajomník vyslanectva Gejza Krno, ktorí túto činnosť vykonávali na základe žiadosti príbuzných jednotlivých zajatcov, na základe zoznamov poskytnutých MNO a zoznamov vypracovaných ÚŠB.⁴⁵

Vyslanectvo v Moskve sa obrátilo 5. júla 1940 na Ľudový komisariát vnútorných vecí ZSSR s požiadavkou na prepustenie zo zajateckých táborov na území ZSSR príslušníkov poľskej armády, ktorí pochádzajú z inkorporovaného územia. Zároveň priložili zoznam dedín, ktoré boli oddelené od bývalého Poľska a pripojené k Slovenskej republike.⁴⁶

Ohľadom zajatých vojakov slovenskej armády sa konala 25. januára 1941 v budove ministerstva vnútra porada, na ktorej sa zúčastnili aj zástupcovia MZV a MNO. Na tejto porade sa prerokovala otázka repatriácie vojenských zajatcov z nemecko-poľskej vojny nachádzajúcich sa na území Sovietskeho zväzu. Na základe tejto porady si už 27. januára vymenili správy MV a MZV ohľadom návratu zajatcov zo ZSSR. Išlo o 19 vojenských zajatcov, ktorí boli príslušní na prinavrátené územie. Sovietsky komisariát pre zahraničné veci vydal v tejto otázke po zdĺhavých rokovaníach a intervenciách 13. januára 1941 úradnú nótu, v ktorej naznačil, že proti tejto repatriácii nemajú žiadne námietky. Priali si túto vec čo najskôr vybaviť, a to podľa vzoru repatriácie nemeckých zajatcov. Vyslanectvo v Moskve zaslalo aj zoznam prepustených s požiadavkou, aby o prepustení boli informovaní aj rodinní príslušníci zajatcov, lebo vyslanectvo je neustále týmito príbuznými urgované.⁴⁷

Zajatci mali dostať od slovenského vyslanectva v Moskve hromadný pas, ktorý bude opatrený nemeckým tranzitným vízom a sovietskym výjazdným vízom. Následne sovietske úrady odovzdajú zajatcov na pohraničnej stanici v meste Brest-Litovsk zástupcovi slovenského vyslanectva v Berlíne. Finančne malo túto cestu uhradiť slovenské vyslanectvo v Moskve. Po odovzdaní budú zajatci prevedení z Brest-Litovska cez Krakov, Nový Targ až do hraničnej obce Suchá Hora, kde ich prevezmú príslušné úrady. Cestovné náklady tejto cesty cez Generálny Gubernát malo hradiť vyslanectvo v Berlíne.⁴⁸ Ministerstvá mali vyriešiť „*či títo vojenský zajatci po svojom príchode na Slovensko budú poslaní do nejakého karanténneho tábora alebo pod., alebo či budú rozposlaní do svojich rodných obcí. Nech zástupcovia Slovenska čakajú na hraniciach na nich a nech sa postarajú pre nich o cestovné lístky, stravu a prípadne ubytovanie a lekársku prehliadku.*“⁴⁹

⁴³ SNA Bratislava, f. MZV, šk. 157A, z. č. 50043/40.

⁴⁴ PEJS, Slovenska, ref. 31, s. 124.

⁴⁵ PEJS, ref. 26, s. 32.

⁴⁶ SNA Bratislava, f. MZV, šk. 157A, MZV č.j. 31511/II-1941.

⁴⁷ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Spisy dôverné (ďalej MNO – D), šk. 174, inv. č. 223, č. j. 30.421/II – 1941.

⁴⁸ VHA Bratislava, f. MNO – D, šk. 174, inv. č. 223, č. j. 11.389/17 – 1941.

⁴⁹ VHA Bratislava, f. MNO – D, šk. 174, inv. č. 223, č. j. 30.421/II – 1941.

V polovici februára vyslanec v Moskve Fraňo Tiso informoval, že zoznam prepustených zajatcov bude doplnený Martinom Gilom z Fridmanu, ktorý bol reklamovaný svojou rodinou. F. Tiso žiadal od sovietskych úradov aj podrobné dotazníky a fotky prepustených, aby neboli na územie Slovenska poslaní náhodou aj zajatci z územia bývalého Poľska. No tejto jeho prosbe, z technických dôvodov, nebolo možné vyhovieť. Informoval sa preto u nemeckého veľvyslanectva, kde dostal takúto odpoveď: „*Soviety podľa ich skúsenosti obyčajne si dobre rozmyslia koho vypustia. Sovietskeho občana nám neodovzdajú, nanajvýš sa môže stať, že sa môže dostať na Slovensko občan žijúci na území pripojenom ku Slovenskej republike, ktorého štátna príslušnosť je sporná, alebo je príslušný do Generálneho Gubernátu. Vždy je možná dohoda s Nemcami o odoslaní ich do Generálneho Gubernátu.*“⁵⁰

MZV požiadalo teda 27. februára 1941 vyslanectvo v Berlíne, aby sa ihneď spojilo s vyslanectvom v Moskve a zariadilo potrebné záležitosti na prevzatie zajatcov na nemeckej strane sovietsko-nemeckej hranice.⁵¹

Podľa ohlásenia MZV mal prísť transport devätnástich zajatcov do Suchej Hory 26. marca. Preto MNO poslalo 25. marca do Dolného Kubína pplk. gšt. Karola Pekníka, ktorý mal následne 26. marca prísť do Suchej Hory ako zástupca MNO pri prevzatí vojenských zajatcov zo ZSSR.⁵² K prevzatiu zajatcov mali byť vyslaní aj posádkový šéflekar a dvaja ozbrojení strážcovia, z toho jeden poddôstojník. Na prevoz zo Suchej Hory do Dolného Kubína malo byť použité jedno nákladné auto s vodičom pre zajatcov a jedno auto pre strážnych. Pri prevzatí boli prítomní len zástupca MNO, zástupcovia vnútornej správy verejnej a bezpečnostnej správy. Po prevezení zajatci boli ubytovaní v odľahlej vojenskej budove. Tam mal šéflekar posádky zriadiť karanténny tábor kvôli predpokladu, že zajatci mohli priniesť so sebou nákazu brušného a škvrnitého týfusu. Ďalej boli aj odšívavení. Po týchto lekárskejších prehliadkach prebehlo s každým jednotlivcom osobitne spísanie protokolu, v ktorom boli uvedené všetky potrebné údaje. Tieto protokoly boli zaslané príslušným Doplňovacím okresným veliteľstvám (ďalej DOV), do ktorých patria jednotliví vojaci podľa bydliska. DOV neskôr rozhodlo aj o brannom pomere, respektíve služobnej povinnosti každého jednotlivca po skončení karanténnej lehoty.⁵³

Predpokladaný plán príchodu zajatcov zo ZSSR nebol dodržaný. Transport v sile devätnástich mužov, sprevádzaný nemeckými vojakmi, prišiel do Suchej Hory 29. marca o osemnástej hodine. Zajatcov po príchode prevzal za vojenskú správu šéflekar posádky čat. asp. Milan Novák a dopravil ich k posádke v Dolnom Kubíne. Do Dolného Kubína dorazil transport o dvadsiatej druhej hodine. Zajatci boli podľa predbežného plánu ubytovaní vo vojenských ubytovniach. Pri prezentačnej prehliadke nebola zistená u nich žiadna infekčná choroba. Karanténa na týfus bola stanovená na 2 – 3 týždne. Pri následnom výsluchu a spisovaní protokolov jednotlivých zajatcov sa zistilo, že z ich celkového počtu boli len štyria z inkorporovaného územia. Ostatní vojaci boli z Generálneho Gubernátu.⁵⁴ Z prinavrátených spišských obcí boli dvaja zajatci – Martin Cil z Fridmanu a Michal Šoltýs z Lapšanky.⁵⁵

⁵⁰ VHA Bratislava, f. MNO – D, šk. 174, inv. č. 223, č. j. 30.617/II – 1941.

⁵¹ VHA Bratislava, f. MNO – D, šk. 174, inv. č. 223, č. j. 30.772/II/1941.

⁵² VHA Bratislava, f. MNO – D, šk. 174, inv. č. 223, č. j. 52.141 Dôv. II/5. 1941.

⁵³ VHA Bratislava, f. MNO – D, šk. 174, inv. č. 223, č. j. 52141 Dôv. I/5 odd. 1941.

⁵⁴ VHA Bratislava, f. MNO – D, šk. 174, inv. č. 223, č. j. 22 Dôv/1941.

⁵⁵ VHA Bratislava, f. MNO – D, šk. 174, inv. č. 223, č. j. 55772 Dôv. II/1941.

Ostatní zajatci museli byť transportovaní po dohode s Nemcami do Generálneho Gubernátu. Stalo sa tak 14. mája 1941, keď slovenské úrady odovzdali pätnásť poľských zajatcov nemeckým pohraničným orgánom.⁵⁶

V ďalšom období sa návrat zajatcov konal už len individuálne, hlavne na základe jednotlivých žiadostí ich rodinných príslušníkov.⁵⁷

Na záver treba poukázať na fakt, že v nami sledovanom období (1939 – 1941), bol vyvíjaný nátlak na činnosť slovenských úradov, hlavne v prípade návratu zajatcov, ktorí pochádzali z inkorporovaných obcí severného Spiša a hornej Oravy. Návratom zajatých vojakov z prinavráteneho územia sa malo podporiť rýchlejšie začlenenie tohto územia do Slovenskej republiky a prispieť tak ku konsolidácii miestnych pomerov.

Branci z inkorporovaného územia v slovenskej armáde v rokoch 1940 – 1942

Začiatkom roka 1940 sa začala riešiť aj otázka začlenenia brancov z inkorporovaného územia do vojenských útvarov slovenskej armády. Keďže sa to týkalo bývalých príslušníkov poľskej armády, ich štátna spoľahlivosť pre slovenskú armádu bola po rokoch medzivojnovej polonizácie otáznou.

Pretože išlo o veľmi citlivú otázku, o evidenciu brancov a o ich celkovú situáciu na prinavrátenej území sa zaujímala aj Kancelária prezidenta republiky prostredníctvom svojej vojenskej pobočky.⁵⁸ MNO ju 13. júla 1940 informovalo, že ohľadom brancov z inkorporovaného územia, bola založená nová evidencia výnosom MNO č. 192. 106/ 15 – 140 zo dňa 27. januára 1940. Všetky práce spojené s evidenciou a začlenením brancov do jednotlivých vojenských útvarov boli ukončené 30. marca 1940.⁵⁹

Výkaz vojenských osôb z inkorporovaného územia bol vykonaný veľmi podrobne. Boli rozdelení podľa odvodových ročníkov a aj podľa jednotlivých jednotiek. Po tomto súpise sa zistilo, že celkový počet vojenských osôb žijúcich na prinavrátenej území bol 2 690 mužov. Z toho 1 878 mužov I. zálohy (do štyridsať rokov) a 812 mužov II. zálohy. Všetci boli postupne zaradení do vojenských útvarov slovenskej armády.⁶⁰

Pri prevode brancov z inkorporovaného územia sa vyskytli problémy. Podľa hlásení Doplňovacieho okresného veliteľstva v Ružomberku a Spišskej Novej Vsi, boli pri súpise brancov zarátaní do konečného zoznamu takmer všetky osoby mužského pohlavia (tzn. invalidi, vojaci prepustení z poľskej armády pre neschopnosť, neodvedení branci atď.), teda vojaci i nevojaci narodení v rokoch 1890 – 1917. Dokonca tieto zoznamy, spísané jednotlivými notárskymi úradmi, nemali dostatok potrebných údajov, dát a boli často napísané len na základe výpovedí príbuzných jednotlivých brancov. Väčšina z nich nemala ani vojenské doklady,⁶¹ a preto tieto súpisy boli neúplné.⁶² Branci boli zaradení do tých istých vojenských útvarov, v ktorých absolvovali prezenčnú službu v Poľsku, ale aj do špeciálnych jednotiek, ako napr. pluk útočnej vozby, spojovací prápor, automobilový prápor atď.⁶³

⁵⁶ PEJS, Slovenska, ref. 31, s. 126.

⁵⁷ Tamže, s. 124.

⁵⁸ SNA Bratislava, f. Kancelária prezidenta republiky (ďalej KPR) 1939 - 1945, šk. 52, č. j. 161.917/15 - 1940.

⁵⁹ SNA Bratislava, f. KPR 1939 - 1945, šk. 52, č. j. 206.643/15 - 1940.

⁶⁰ SNA Bratislava, f. KPR 1939 - 1945, šk. 52, č. j. 10.247/1940.

⁶¹ V DOV Ružomberok malo vojenské doklady len 1100 osôb z celkového počtu 2 198 brancov.

⁶² VHA Bratislava, f. MNO - D, šk. 101, inv. č. 124, č. j. 16.162/Dôv. dopl. 1941.

⁶³ VHA Bratislava, f. MNO - D, šk. 101, inv. č. 124, č. j. 16.162/Dôv. dopl. 1941.

Branci sa rozdelili na dve skupiny. Tou prvou boli branci, ktorých ešte vojenská služba iba čakala. Prvé odvody brancov z okresu Spišská Stará Ves prebehli v dňoch 11., 14. a 15. mája 1940. Prvú odvodovú triedu tvorili muži narodení v roku 1920, druhú odvodovú triedu tvorili muži narodení v rokoch 1918 a 1919.⁶⁴ Ročníky 1918 a 1919 boli smerované na front a vojaci ročníka 1920 najprv pôsobili pri zabezpečovaní vojenských transportov smerujúcich na front.⁶⁵ Po absolvovaní výcviku boli v neskoršom období na front posielaní aj vojaci narodení v roku 1920.⁶⁶ Odvody prebehli dovedna v štyroch okresoch prinavráteného územia (Spišská Stará Ves, Kežmarok, Trstená, Čadca). Povolanych bolo dovedna 647 brancov, z ktorých bolo napokon odvedených 292 mužov do vojenskej služby a 51 do útvarov pracovnej služby. Čiže, spolu bolo odvedených 343 brancov, tzn. 53% z celkového počtu povolaných mužov. Počítalo sa u týchto vojakov s prevýchovou, po stránke národnej a kultúrnej.⁶⁷ Z okresu Spišská Stará Ves a Kežmarok bolo napokon odvedených do vojenskej služby 122 brancov a do pracovnej služby 13 brancov.⁶⁸

DOV predložili zoznamy brancov s udaním príslušných útvarov, podľa ktorých mali byť následne sústredení na trojtýždňové cvičenie v zálohe. Kurz mal byť zriadený koncom júla 1940 s cieľom precvičiť a oboznámiť brancov z inkorporovaného územia s výcvikom slovenskej armády. Branci mali byť zaradení do útvarov na strednom a západnom Slovensku.⁶⁹ Takéto zaradenie by zamedzilo ovplyvňovanie brancov „*cudzou ideológiou*“.⁷⁰

Tento zámer Kancelárie prezidenta republiky sa napokon v praxi nezrealizoval. Po viacerých rokovaníach presadilo MNO v septembri 1940 plán, že branci budú zaradení do jednotiek pešieho pluku 4. Konkrétne branci zo Spiša do Liptovského Svätého Mikuláša.⁷¹

Inak sa k odvodom brancov pristupovalo v roku 1941. Na základe „*Cestovného a pracovného plánu odvodových komisií pre hlavné odvody v roku 1941*“, odvodové komisie mali prísť do okresu Spišská Stará Ves v dňoch 10. – 13. mája 1941. Pravdepodobný počet osôb, ktoré sa dostavia na odvod, mal byť podľa predbežných odhadov 361 brancov.⁷² Branci mali nastúpiť do vojenskej a aj pracovnej služby 1. októbra 1941. Na rozdiel od minulého roku sa zaradenie do vojenských útvarov konalo na teritoriálnom princípe. Preto boli branci z inkorporovaného územia zaraďovaní nielen do pešieho pluku 4, ale podľa potreby aj do iných útvarov.⁷³

V roku 1942 a tiež v nasledujúcich rokoch sa už nestretávame pri odvodoch brancov do slovenskej armády s osobitnou kategóriou „*brancov z inkorporovaného územia*“. Preto sa dá predpokladať, že už neboli pochyby o ich štátnej spoľahlivosti pre slovenskú armádu.⁷⁴

⁶⁴ SNA Bratislava, f. KPR 1939 - 1945, šk. 52, č. j. 198.966/15 - 1940.

⁶⁵ BRINČKA, Ján. Vojnové osudy Fridmanského ženistu. In *Almanach Slováci v Poľsku X*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2004, s. 45. ISSN 1233-0205.

⁶⁶ BRINČKA, ref. 65, s. 59.

⁶⁷ SNA Bratislava, f. KPR 1939 - 1945, šk. 52, č. j. 7626/voj. 1940.

⁶⁸ SNA Bratislava, f. KPR 1939 - 1945, šk. 52, č. j. 201.959/15 - 1940.

⁶⁹ SNA Bratislava, f. KPR 1939 - 1945, šk. 52, č. j. 10.247/voj. 1940.; šk. 52, č. j. 206.643/15 - 1940.

⁷⁰ Myslelo sa ňou pôsobenie poľskej ideológie, v ktorej susedstve branci žili. Pozri: VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Spisy tajne (ďalej MNO - T), šk. 11, inv. č. 51, č. j. 7626./voj. - 1940.

⁷¹ VHA Bratislava, f. MNO - T, šk. 8, inv. č. 36, č. j. 5940 taj./15. oddel. 1940.

⁷² VHA Bratislava, f. MNO - D, šk. 101, inv. č. 124, č. j. 51.150/II./15. dopl. 1941.

⁷³ VHA Bratislava, f. MNO - T, šk. 11, inv. č. 51, č. j. 655 taj. III./15 - 1941.

⁷⁴ VHA Bratislava, f. MNO - T, šk. 19, č. j. 9527/1942.; šk. 23, č. j. 4200/1943.

Druhú skupinu brancov z prinavráteneho územia tvorili tí vojaci, ktorí už vojenskú službu absolvovali v rámci poľskej armády. Tým boli roky služby v poľskej armáde uznané, ale mali byť povolani na výcvik v slovenskej armáde. Mali to byť štyri po sebe idúce cvičenia vojakov v zbrani.⁷⁵ Oficiálne sa mali konať kvôli tomu, aby si branci z inkorporovaného územia zvykli na odlišnú výzbroj ako v poľskej armáde. Tieto cvičenia vysvetľoval minister národnej obrany generál I. triedy Ferdinand Čatloš tým, že v slovenskej armáde nastali zmeny, preto sa museli noví branci s nimi oboznámiť.⁷⁶ Tie osoby, ktoré boli od vojenskej služby v poľskej armáde oslobodené, boli považované za členov pracovnej služby a preraďované do zálohy.⁷⁷ Pokiaľ išlo o priznanie hodnosti dôstojníka alebo rotmajstra brancom z inkorporovaného územia, museli si podať riadne doloženú žiadosť o priznanie hodnosti na oddelenie MNO II/3. Hodnosti im mohol priznať príslušný DOV len po riadnom overení štátnej a politickej spoľahlivosti.⁷⁸

MNO postupne povolalo všetkých brancov na cvičenie, aby boli preškolení v slovenskej armáde, pokiaľ nebude v polovojenskom výcviku HG vycvičený dostatočný počet záložníkov. DOV povolalo najprv dôstojníkov v zálohe odvodného ročníka 1935 na prvé trojtýždňové cvičenie, ktoré začalo 15. mája 1940. Do Liptovského Svätého Mikuláša bolo povolaných 49 a do Levoče 26 dôstojníkov.⁷⁹

Koncom roka 1941 sa konal kurz HG pre gardistov z inkorporovaného územia v Liptovskom Sv. Mikuláši. Zámerom Hlavného veliteľstva HG bolo najmä zapojenie tohto územia do práce v HG a prevýchova gardistov a brancov. V rámci tejto akcie navrhoval náčelník štábu HG Otomar Kubala, aby MNO povolalo vojenských príslušníkov tohto kraja na mimoriadne vojenské cvičenie, kde by si osvojili vojenský výcvik v slovenskej armáde. O. Kubala k tejto akcii ešte poznamenal „*Som presvedčený, že MNO má záujem, podobne ako HG, aby tento kraj bol čimskoršie úplne zapojený do štátneho celku po všetkých stránkach.*”⁸⁰

Program výcviku po stránke vojenskej určilo Veliteľstvo pozemného vojska (ďalej VPV) a po národno-výchovnej stránke Hlavné veliteľstvo HG. Boli im vyhradené na to denne 1 – 2 hodiny. Obsah prednášok sa ale musel konzultovať s VPV. Príslušné DOV prerazdelili brancov I. zálohy na dve skupiny. Tých, čo konali v bývalej poľskej armáde vojenskú službu najmenej 5 mesiacov do prvej skupiny, a tých čo slúžili v poľskej armáde menej ako päť mesiacov do druhej skupiny.⁸¹

Na nariadenie MNO veliteľ pešieho pluku 4 vykonal informačnú cestu v dňoch 16. – 17. októbra 1941 na inkorporované územie. Tu, na okresných úradoch v Trstenej a v Spišskej Starej Vsi, mal zistiť, kedy by sa mohlo vzhľadom na najdôležitejšie poľnohospodárske jesenné práce cvičenie brancov začať. Dozvedel sa, že poľnohospodárske práce budú najneskoršie do 10. novembra 1941 ukončené. Preto navrhol po dohode s okresnými náčelníkmi termín nástupu brancov na 10. novembra 1941 s tým, že by sa oba turnusy do Vianoc vystriedali. No tento dátum bol pre nedostatok dôstojníkov, ktorí mali plniť úlohu veliteľov cvičenia, ohrozený.⁸²

⁷⁵ SNA Bratislava, f. KPR 1939 - 1945, šk. 52, č. j. 7626/voj. 1940.

⁷⁶ JAŠEK, ref. 18, s. 100.

⁷⁷ VHA Bratislava, f. MNO - D, šk. 101, inv. č. 124, č. j. 26.679/15 - 1941.

⁷⁸ VHA Bratislava, f. MNO - D, šk. 101, inv. č. 124, č. j. 74.806/1941.

⁷⁹ VHA Bratislava, f. MNO - T, šk. 8, inv. č. 36, č. j. 135.573/15-1940.

⁸⁰ VHA Bratislava, f. MNO - T, šk. 11, inv. č. 51, č. j. 11.300/I. odd. 1941.

⁸¹ VHA Bratislava, f. MNO - D, šk. 175, inv. č. 224, č. j. 76.045 Dôv./15 - 1941.; VHA Bratislava, f. MNO - T, šk. 11, inv. č. 51, č. j. 797 - I/1 - 1941.

⁸² VHA Bratislava, f. MNO - D, šk. 175, inv. č. 224, č. j. 20.688 Dôv. I./a - 1941.

Cieľom tohto mimoriadneho cvičenia bola skôr ako výcvik so zbraňou, národná pre-výchova brancov z inkorporovaného územia a zapojenie týchto krajov do štátneho celku. Preto sa všetko pripravovalo tak, aby sa povolani branci cítili dobre a ich precvičenie malo výchovný úspech.⁸³ Pôvodný plán konať cvičenie v okolí Liptovského Sv. Mikuláša bol zrušený. VPV navrhlo skôr mestské prostredie. Toto rozhodnutie zdôvodňovalo tým, že „*povolani tu nebudú zasa iba medzi sebou, ako by tomu bolo napr. v Tatrách, prírody užijú doma*“.⁸⁴

MNO nariadilo 5. novembra 1941 povolať brancov z inkorporovaného územia v dvoch turnusoch. Branci zo spišských obcí v počte 356 mužov, ktorí patrili pod DOV Spišská Nová Ves, boli povolaní k pešiemu pluku 5 do Spišskej Novej Vsi. Povolani boli do vý-nimočnej činnej služby na čas tri týždne s nástupom 24. novembra 1941.⁸⁵ Pretože veliteľ DOV Spišská Nová Ves nemal z prinavráteneých spišských obcí na druhý turnus žiadnych brancov, precvičenie záložníkov z inkorporovaného územia v rámci spišských dedín v ďalšom turnuse bolo zrušené.⁸⁶

Výcvikovú skupinu brancov v Spišskej Novej Vsi navštívil 2. decembra 1941 aj minis-ter národnej obrany F. Čatloš. S výsledkom výcviku bol spokojný a veliteľovi mjr. pech. Jozefovi Lehockému vydal ústny rozkaz prepustiť brancov, ktorých už predtým povolal na cvičenie v zbrani pri mobilizácii, do pomeru mimo činnej služby. Taktiež vojaci, ktorí mali rodinné ťažkosti, boli z cvičenia prepustení, prípadne dostali 2 – 4-dňovú dovolenku. Rozhodnutie minister nechal na veliteľovi skupiny.⁸⁷ Kurz v Spišskej Novej Vsi 7. decem-bra 1941 navštívil osobne aj minister vnútra Alexander Mach v sprievode plk. Benedikta Dúbravca.⁸⁸

S povolaním veľkého množstva brancov na cvičenia boli spojené aj problémy ich pre-pravy. Tieto problémy spomína aj okresný náčelník v Spišskej Starej Vsi v periodickej správe za mesiac december 1941. Poznamenáva, že „*v tomto mesiaci pozoruhodnejšia udalosť bolo povolanie viac ako 800 záložníkov z inkorporovaných obci k vojenskému cvičeniu. Pre budúcnosť bolo by vhodné, aby príslušné vojenské úrady dali na vedomie dopravným úradom väčší prílív záložníkov na tratiach, aby tieto mohli prípravu urobiť na včasné nastúpenie záložníkov k vojenskému cvičeniu. Posledne stalo sa, že záložníci pre nedostatok dopravných prostriedkov a snehové zaveje museli sánkami byť dopravení k svojim vojenským útvarom.*“⁸⁹

Pre doplnenie armády a zaškolenie vojakov pre potreby východného frontu boli povola-ní muži ročníkov 1921 a 1922. Títo branci boli povolaní 1. októbra 1942. Len z obce Fridman bolo povolaných 13 brancov, ktorí boli zadelení k jednotkám v Liptovskom Sv. Mikuláša a Spišskej Novej Vsi. No našli sa aj takí, ktorí boli začlenení do špeciálnych jed-notiek. Jedným z nich bol rodák z Fridmanu František Kutarňa, ktorý sa dostal do ženijnej jednotky v Novom Meste nad Váhom.⁹⁰ Podľa spomienok jedného z účastníkov bojov na

⁸³ VHA Bratislava, f. MNO - T, šk. 11, inv. č. 51, č. j. 797 – I/1 - 1941.

⁸⁴ VHA Bratislava, f. MNO - T, šk. 11, inv. č. 51, č. j. 30.452 Taj./Ia 1941.

⁸⁵ VHA Bratislava, f. MNO - D, šk. 175, inv. č. 224, č. j. 76.045 Dôv./15 - 1941.

⁸⁶ VHA Bratislava, f. MNO - D, šk. 175, inv. č. 224, č. j. 79069/Dôv./15 – 1941.

⁸⁷ VHA Bratislava, f. MNO - D, šk. 175, inv. č. 224, č. j. 7/Dôv. 1941.

⁸⁸ VHA Bratislava, f. MNO - D, šk. 175, inv. č. 224, č. j. 76.045 Dôv./15 – 1941.

⁸⁹ SNA Bratislava, f. ÚŠB, šk. 763, inv. č. 2, č. j. 846/1941.

⁹⁰ BRINČKA, Vojnové osudy fridmanského ženistu, ref. 65, s. 45.

východnom fronte Jozefa Tomaškoviča bojovalo na východnom fronte z inkorporovanej obce Fridman dovedna 30 mužov (ročníky 1919 – 1923), z ktorých štyria zahynuli a viacerí boli zranení.⁹¹

V ďalšom období už z armádnych dokumentov osobná kategória brancov z inkorporovaného územia vypadla. Preto možno konštatovať, že z hľadiska štátnej spoľahlivosti už od roku 1942 aj branci, ktorí už vojenskú službu absolvovali v rámci poľskej armády, boli považovaní za dôveryhodný element slovenskej armády.

E. LAINCZ: WIEDERAUFNAHME DER TÄTIGKEIT DER MILITÄRVERWALTUNG UND DIE VERWIRKLICHUNG DES WEHRGESETZES IN DEN ZUR SLOWAKEI ANGESCHLOSSENEN GEBIETEN DER NÖRDLICHEN ZIPS IN DEN JAHREN 1939 – 1942

Im vorliegenden Beitrag werden die Bemühungen um die Wiederherstellung der Verhältnisse im militärischen Bereich auf den Gebieten Polens vorgestellt, die 1939 an die Slowakei erneut angeschlossen worden sind. Zwei Aspekte der Wiederherstellung der militärischen Verhältnisse werden genau analysiert: die Organe der Militärverwaltung waren zunächst bemüht, Bedingungen für die Integration der an die Slowakei angeschlossenen Gebiete der nördlichen Zips zu schaffen, indem sie die Frage der Rückkehr von Gefangenen aus diesem Gebiet zu regeln versuchten. Es ging dabei um Re-Emigration von Soldaten, die während des Polenfeldzugs im September 1939 als Mitglieder der Polnischen Armee gekämpft haben. Ein Teil von ihnen geriet in Gefangenschaft und wurde später in die deutschen Gefangenenlager transportiert, andere wurden in den Wehrdienst der Roten Armee eingezogen, oder wurden in der Slowakei gefangengenommen. Der vorliegende Beitrag ist auf die Zeit von 1939 – 1941 fokussiert, als es gelang, vielen aus den wiederangeschlossenen Gebieten der nördlichen Zips stammenden Gefangenen die Heimkehr zu ermöglichen. In der Folgezeit verlief die Rückkehr von Gefangenen aus diesen Gebieten auf individueller Basis, hauptsächlich aufgrund der schriftlichen Gesuche ihrer Familienangehörigen. Im zweiten Teil der Studie richtet sich die Aufmerksamkeit des Autors auf die kontinuierliche Eingliederung der Wehrpflichtigen aus den angeschlossenen Gebieten in die Militärverbände der slowakischen Armee, zu der es hauptsächlich in den Jahren 1940 – 1942 kam. Da es sich um ehemalige Angehörige der polnischen Armee handelte, hat ihnen die Kanzlei der Präsidenten der Slowakischen Republik mittels ihrer militärischen Zweigstelle spezielle Aufmerksamkeit geschenkt. Die Wehrpflichtigen wurden in zwei Gruppen aufgeteilt. In der ersten Gruppe waren Wehrpflichtige, die erst vor dem Wehrdienstantritt standen. In der zweiten Gruppe waren Soldaten aus den angeschlossenen Gebieten, die ihren Wehrdienst bereits in der polnischen Armee geleistet haben. Die Zeit, die sie in der polnischen Armee abgedient haben, wurde ihnen angerechnet, sie wurden allerdings zur Militärabrichtung berufen. Das Ziel dieser Maßnahme lag in erster Linie nicht in der militärischen Ausbildung, sondern vielmehr in der „nationalen Umerziehung“ und in der Integration der an die Slowakei von Polen angeschlossenen Gebiete mit dem Mutterland. Diese Thematik wird vom Autor des Beitrags bis ins Jahr 1942 zurückverfolgt, als die Wehrpflichtigen aus den angegliederten Gebieten in den offiziellen Dokumenten nicht mehr als Sonderkategorie angeführt werden. Dies kann auch als Hinweis ihrer Zuverlässigkeit aus der Sicht der slowakischen Armeeführung gedeutet werden.

⁹¹ BRINČKA, Vojnové osudy Jozefa Tomaškoviča, ref. 66, s. 59.